

De Bergpoort van Deventer als school voor bouw-beeldhouwwerk

GEURT BRINKGREVE

In maart 1994 schreef het hoofd Stafbureau Collectiebeheer van het Rijksmuseum aan de heer A.H.J. Meijer te Deventer: ... 'dat er geen sprake van kan zijn dat de Bergpoort teruggaat naar Deventer. Indien u de gemeente Deventer weet te bewegen tot het indienen van een verzoek om een replica... ziet het museum een dergelijk verzoek gaarne tegemoet'. Aldus het artikel 'Echt, namaak, kitsch of niets' van Anne-Marie ten Cate in Heemschut december 1995.

Dit definitieve standpunt van het Rijksmuseum maakt een eind aan de vele malen ondernomen pogingen om de façades van de Bergpoort uit Deventer en de Heerepoort uit Groningen, die samengevoegd deel uitmaken van de tuinrichting van het Museum, te demonteren en naar hun oorspronkelijke plek terug te brengen.

Vanuit de optiek van monumentenzorg en museumbeheer is dit standpunt moeilijk aanvechtbaar. De poortfaçades zijn voor vernietiging behoeft

door Victor de Stuers, de pionier in beide sectoren van overheidszorg, en vormen sinds ruim een eeuw een nieuw eigensoortig monument van museale waarde, tevens een gedenkteken voor de Stuers.

Daar komt een technisch argument bij waaraan in de discussie minder aandacht is besteed. De poortfaçades zijn gehakt uit Bentheimer of Oberkirchner zandsteen, het materiaal dat in ons land algemeen werd toegepast, in het bijzonder voor figuratief en decoratief bouw-beeldhouwwerk, totdat het

verboden werd wegens het risico voor de gezondheid van de steenhouders. Zandsteen is een redelijk weervaste, fijnkorrelige natuursteensoort die zich goed laat bewerken maar het nadeel heeft van broosheid. Zandsteen is mooi maar kwetsbaar. Het poortobject in de museumtuin heeft een kern van metselwerk en daarvoor was honderd jaar geleden het gebruik van Portlandcement algemeen gangbaar. Cementmortel is veel harder dan zandsteen, zodat elke poging om de zandstenen fragmenten te demonteren het gevaar inhoudt dat het beeldhouwwerk breekt en wordt beschadigd.

De wens in Deventer

Het voorgaande neemt niet weg dat voor de wens om de Buitenbergoort terug te brengen in het Deventer stadsbeeld, ook valide argumenten bestaan. Het gaat om een belangrijk werk van niemand minder dan Hendrick de Keyser uit 1619, vervaardigd op de Amsterdamse stadssteenhouwerij in opdracht van het Deventer stadsbestuur. In de museumtuin komen er slechts sporadisch bezoekers naar kijken, vermoedelijk kunsthistorici die met Hendrick de Keyser bezig zijn. In Deventer op of nabij de oorspronkelijke plaats zal het beeldhouwwerk voor een veel talrijker publiek beter te bekijken zijn, en herkrijgt de poort zijn betekenis als gedenkteken van de eigen stedelijke historie.

Dichtbij die plaats heeft de N.V. Bergkwartier in jarenlange inspanning een schoolvoorbeeld gegeven hoe een totaal verkrotte wijk kan herleven tot één van de aantrekkelijkste buurten van de stad. Het aangrenzende Singelgebied wacht op een stedenbouwkundige reorganisatie mede in verband met het leegkomen van de monumentale Boreelkazerne.

Herbouw van de poort zou het middelpunt kunnen zijn van een stedenbouwkundig plan dat de historie doet herleven in een hedendaagse context. De in het genoemde Heemschut-nummer gereproduceerde tekening van de heer Meijer geeft daarvoor een suggestie.

kopie of replica

Over de begrippen kopie of replica heersen modieuze op gebrek aan kennis gebaseerde vooroordelen. Het kopiëren heeft eeuwenlang een belangrijk deel uitgemaakt van de beeldende kunstpraktijk, niet alleen als studie, ook als opdracht. Van bekende beelden en schilderijen werd



Tekening Everhard Jans uit 1989 van de Bergpoort in de tuin van het Rijksmuseum.

vaak meer dan één exemplaar vervaardigd. Soms is het nauwelijks meer na te gaan welke van de exemplaren als het originele of authentieke moet gelden. De overschatting van de criteria vernieuwing en individualiteit ten koste van talent en vakbekwaamheid heeft in onze eeuw het kopiëren gediskwalificeerd als een minderwaardige bezigheid, zelfs als vervalsing of kitsch. Op de keper beschouwd heeft die verschuiving in de waardering meer te maken met kunsthandelprijzen dan met artistieke kwaliteit. Even onjuist is de gelijkstelling van kopieën met afgietsels in kunststoffen of andere gietbare materialen. Een goede kopie is met dezelfde technieken en in dezelfde materialen vervaardigd als het eerste origineel, alleen in het 'handschrift' zijn verschillen afleesbaar. Dit laatste is van belang wanneer het origineel beschadigd is of uit een lang voorbijge tijd dateert. Dan kan de kopie het karakter krijgen van een herinterpretatie van het oorspronkelijke gegeven. Bij objecten als de poorten van Hendrick de Keyser is bovendien sprake van een grote variatie in de mate van vakmanschap die voor de verschillende onderdelen vereist waren: de zuiver bouwkundige elementen waarvoor alleen de vaste hand en de nauwkeurigheid van de steenhouwer nodig waren, vervolgens de decoratieve beeldhouwwerken die alleen door een bekwame kunstenaar konden worden

gehakt. De Amsterdamse stadssteenhouwerij was één van de werkplaatsen waar voor al die werkzaamheden de vakmensen gereed stonden: van de ontwerptekening tot de bouwkundige afwerking was het één kwalitatief homogeen produkt. Wanneer men nu de mogelijkheid overweegt om een kopie van de Bergpoort in Deventer te plaatsen, dan is het voor een verantwoordelijke kwaliteit van het werk wenselijk een verwante arbeidsorganisatie te ontwerpen als destijds gangbaar was.

De bouw van de 'Batavia'

Een voorbeeld van wat hiermee wordt bedoeld is de werf in Lelystad waar de replica van het VOC-schip Batavia is gebouwd. Daar is gestreefd naar een zo nauwkeurig mogelijke reconstructie in vormgeving, maat en materiaalgebruik van de 17de-eeuwse schepen. Het werk heeft vele malen langer geduurd dan eertijds omdat de vereiste vaardigheden eerst moesten worden geleerd en geoefend, en er veel studie nodig was om alle technische details van de oude scheepsbouw te achterhalen. Belangrijker nog dan het op zichzelf bewonderenswaardig zeilschip dat een toeristische bezienswaardigheid is geworden, bleek de sociaal-culturele en educatieve functie te zijn van de werkplaats waar tientallen jonge mensen zich bijna-vergeten vakbekwaamheden hebben eigen gemaakt en de arbeidsvreugde van goed gemaakt werk hebben ondervonden.

Om dat effect te bereiken was een spectaculair project vereist, dat de financiële steun van de overheid en van sponsors uit het, bedrijfsleven aantrok.

Project Bergpoort

Een soortgelijke opzet is denkbaar voor de Bergpoort in Deventer. In vergelijking met het VOC-schip is daarbij het voordeel dat het origineel in de museumtuin kan worden bestudeerd, opgemeten en gefotografeerd. Er moet een bouwwerk bij worden ontworpen met passende keerzijde. Wat de financiering betreft heeft het geen zin aan te kloppen bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Het accent van overheidssteun moet liggen op vakscholing en werkgelegenheid. In de bouwnijverheid bestaat altijd behoefte aan geschoolde ambachtslieden, maar de gelegenheid om voldoende ervaring te verwerven is schaars geworden de laatste 15 jaar. Het eerst nodige is dat het gemeentebestuur van Deventer het project-Bergpoort aanvaardt als een deel van zijn eigen stedenbouwkundig en sociaal-cultureel beleid, en enthousiasme weet te wekken bij de eigen burgerij en het bedrijfsleven. Indien die opzet slaagt dan is het denkbaar dat de Groninger Heerenpoort het volgende project zal worden.

Geurt Brinkgrave is voorzitter van de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad.

De Bergpoort in Deventer, monumentenzorg of nostalgie ?

RITA BOS

De mij door de redactie toegezonden reactie van de heer G. Brinkgreve op het artikel in het vorige nummer van Heemschut geeft mij aanleiding om te reageren. Dat de Bergpoort niet terug kan keren naar Deventer heeft ook bij in zijn reactie onomstotelijk aangetoond. Daar moeten we dan ook maar niet meer van uitgaan.

Met hem ben ik van mening dat de poort in de tuin van het Rijksmuseum een nieuw eigensoortig monument van museale waarde is geworden, passend in het toenmalig collectiebeleid.

Iets anders is of een replica wenselijk is. Brinkgreve ziet, naar analogie van het VOC-schip 'de Batavia', ongekende mogelijkheden voor vakscholing en werkgelegenheid.

Ik heb sterk de indruk dat deze op zich prima te verdedigen doelen prevaleren boven de werkelijke argumentatie om een replica te willen maken.

In zijn reactie noemt Brinkgreve geen verder argument waarom de Bergpoort in replica-vorm weer in

Deventer neergezet moet worden. De bewering dat een herbouw van de poort 'het middelpunt zou kunnen zijn van een stedenbouwkundig plan dat de historie doet herleven in een hedendaagse context' snijdt volgens mij geen hout. In de gemeentelijke concept-structuurvisie Grachtengordel, van welk gebied de Kazernestraat (lokatie van de oorspronkelijke Bergpoort) een belangrijk onderdeel uitmaakt, staat genoemd dat aldaar een nieuwe

'duidelijke entree van de binnenstad wordt gemaakt door met de bebouwing een zekere ruimtelijke 'poortwerking' te creëren, min of meer op dezelfde lokatie waar ooit de Bergpoort heeft gestaan.' Dit idee moet worden gezien in combinatie met een duidelijkere oversteek over de Buitengracht ter plekke, waardoor het idee van een stadstoegang anno nu ontstaat. Dit voornemen staat in de Structuurschets vermeld.

Andere oplossing kiezen

Mijns inziens doet zo'n oplossing meer recht aan de geschiedenis dan het plaatsen van een replica midden op de weg.

In hetzelfde nummer van Heemschut, waarin overigens uitstekende artikelen staan over de keuzes voor herbouw of nieuwbouw, staat ook een treffend dubbel-interview met de heren *Slagter* en *Reijenga* over de situatie rond de Nieuwe Markt in Groningen. De Heemschut-architect Piet Reijenga

doet daar enkele rake uitspraken, die mij uit het hart gegrepen zijn, o.a. 'Uit ethisch oogpunt vind ik iedere reconstructie een onzuivere zaak. Een hedendaagse architect moet geacht worden deze taal niet te willen spreken.' Hij pleit voor ruimtelijke ingrepen en architectuur die een uitdrukking van deze tijd zijn, maar tegelijkertijd passen in een historische omgeving. 'Hedendaagse componisten componeren toch ook niet à la Buxtehude?' voegt hij hier aan toe, en 'Wij spreken toch ook geen Middelnederlands meer?'

Louter nostalgisch

De achterliggende argumenten om een replica te plaatsen zijn in mijn ogen van louter nostalgische aard. De algemeen directeur van Heemschut, de heer *Duimel*, heeft in de periode toen hij nog wethouder in Deventer was diverse pogingen ondernomen om de overblijfselen van de oorspronkelijke Bergpoort naar de stad terug te halen. Zijn inzet heeft toen niet tot het gewenste resultaat geleid. Wel is onder zijn bewind in 1989 een replica van de Bergpoort gemaakt. Deze staat op een verkeerde plek en is uitgevoerd in een merkwaardige maatvoering en schaal (drie/vierde van het origineel). Aan deze replica is overigens goed te zien dat beeldhouwwerk van die klasse niet te kopiëren is door beginners. Daarbij moet ik zeggen dat deze poort wel een prima leerproject is geweest

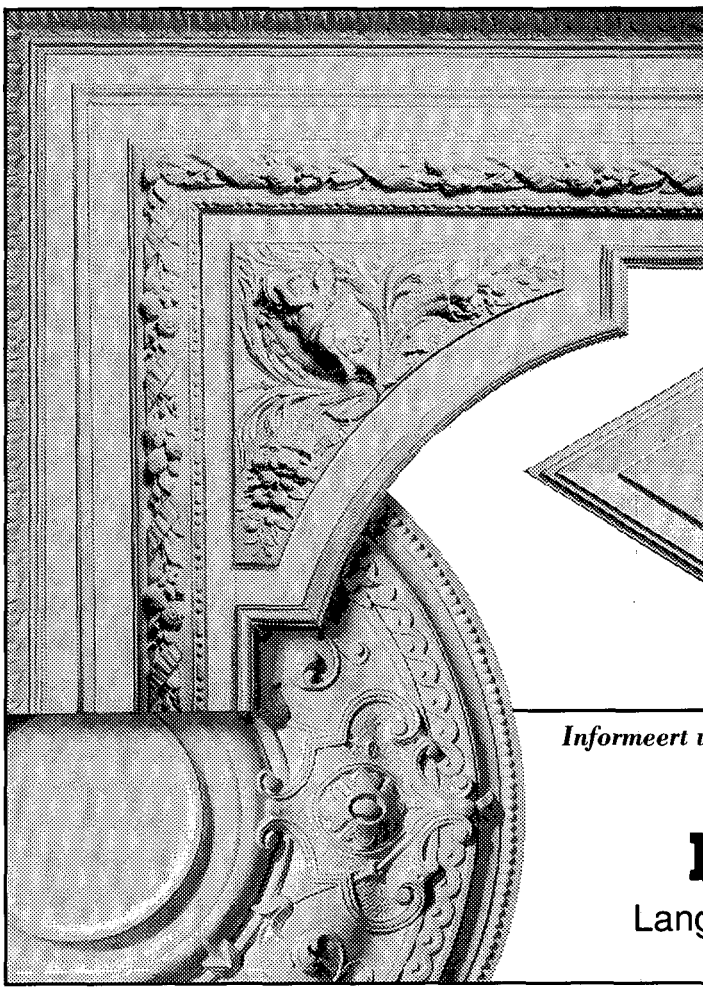
voor leerlingen van de technische school om het metselvak in praktijk te brengen. Het voorstel van Geurt Brinkgreve om de Bergpoort te repliceren is eigenlijk al ingehaald door de praktijk, zij het niet op de wetenschappelijke wijze zoals hij zich die voorstelt. Wederom wordt nu o.a. door Heemschut actie ondernomen om tegemoet te komen aan de bij iedereen levende wens om de monumentenzorg dichterbij de burger te brengen door een replica te willen verwezelijken, maar dan op ware grootte. (Dit is niet juist. In tegenstelling tot deze opmerking en krantenberichten heeft Heemschut in deze zaak nog geen standpunt ingenomen. In een brief aan B en W van Deventer van 16 januari, waarin zij het december-nummer van Heemschut aanbiedt, stelt de Bond slechts de discussie over plaatsing van een replica van de poort te willen heropenen. Red.)

Geschiedvervalsing

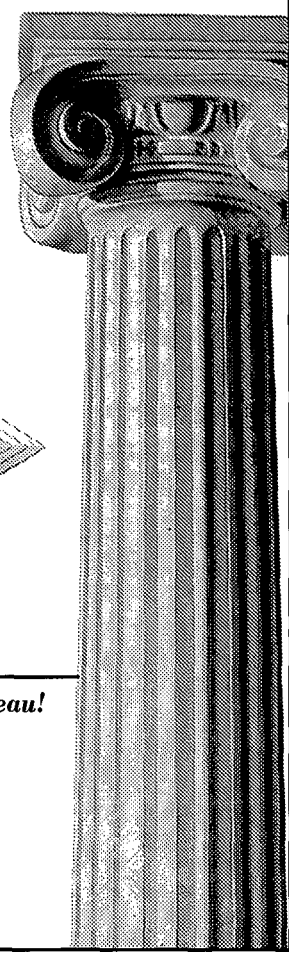
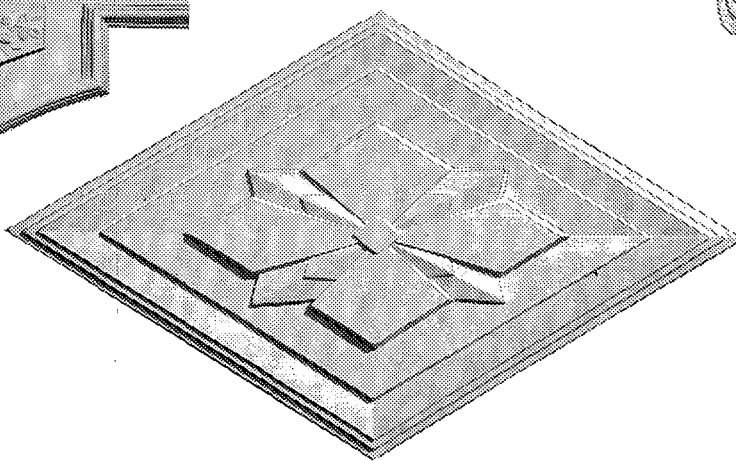
Het is verspilde energie. Niemand begrijpt straks wat die poort daar doet midden op een belangrijke doorgaande weg richting Wilhelminabrug over de IJssel, en erger nog, niemand begrijpt dat het hier om geschiedvervalsing gaat want men zal de poort houden voor het zeventiende-eeuwse origineel. Laten we stoppen met het bestrijden van windmolens, met het bakken van lucht en met het voeden van nostalgische gevoelens. Dát is geen monu-

mentenzorg. Kunnen we de energie en de creativiteit die bij velen leeft niet beter bundelen? Laten we ingrepen doen in onze historische omgeving die enerzijds recht doen aan inzichten van deze tijd maar anderzijds aansluiten op de werkelijke waarden die de geschiedenis ons meegeeft. Vaksholing en werkgelegenheid dient naar mijn smaak te worden ingezet in echt interessante projecten binnen de restauratiewereld. Onze ervaring is dat leerling-ambachtlieden honderd maal meer leren van een zorgvuldig voorbereide restauratie van een zestiende-eeuws huis, dan van een herbouwproject op een plek die sinds de afbraak van de poort een nieuwe, en historisch gezien zeker niet minder interessante geschiedenis kent: de laat negentiende-eeuwse Raambuurt met zijn unieke combinatie van architectuur van wonen en werken. De laatste jaren maakt de monumentenzorg een essentiële verschuiving door van een behoudzuchtige, elitaire bezigheid voor liefhebbers naar een daadwerkelijk meebepalende factor binnen de ruimtelijke kwaliteit van onze omgeving. Dit houdt niet in dat monumentenzorg in Deventer op de schop gaat, integendeel: ik pleit voor een inhoudelijke verdieping van waar het werkelijk om gaat.

Rita Bos is wethouder voor Wonen, Monumentenzorg, Buurt- en opbouw-werk en Cultuur in Deventer.



Alle stucornamenten zoals hoeken, kooflijsten, cirkels en applikaties, bij ons verkrijgbaar. Elegant en bijna altijd toepasbaar.



Informeert u eens bij ons, voor een creatie op hoog niveau!

STUCORNAMENTEN
DECORSTUC DS

Langs de Hey 16 6136 KR Sittard
Telefoon 046-4522136 Fax 4521917